

ORIENT - OKCYDENT

Dialog średniowiecznej muzyki europejskiej XI – XIII wieku
z muzyką perską

**SCHOLA
WĘGAJTY**

goście Dariush Rasouli i Mohssen Hosseini

Kiedy dziś zajmujemy się wykonaniem muzyki średniowiecznej i badamy jej formy, nieuchronnie natrafiamy na podobieństwa z tradycyjną muzyką bliskowschodnią, arabską, irańską i turecką. Modalność muzyki średniowiecznej powoduje, że wydaje się ona bliższa poczuciu estetycznemu tych kręgów kulturowych, niż nowoczesnej Europy.

Do wspólnej pracy nad tym programem zaprosiliśmy przedstawicieli kultury bliskowschodniej: Dariusha Rasouli i Mohssena Hosseini – znakomitych perskich muzyków mieszkających w Warszawie. Już pierwsze próby potwierdziły to, co podpowiadała nam intuicja. Muzyka w czasach wypraw krzyżowych, czyli w wiekach XII i XIII – chorał gregoriański i bizantyjski, pieśni trubadurów, truverów i minnesingerów, laudy św. Franciszka – operują pokrewnym językiem muzycznym, modalnością tonów i rytmemi poetyckimi. Tyle tylko, że muzyka orientalna opiera się do dzisiejszego dnia na tych starożytnych kanonach; zachowała wszelkie związane z tym umiejętności, włącznie z improwizacją, podczas gdy my jesteśmy skazani na mozolną rekonstrukcję tych elementów. Spoglądając na historyczne fakty, możemy dostrzec pewne ślady prowadzące nas do zrozumienia owego pokrewieństwa.

Począwszy od VII wieku Arabowie przejmują władanie nad Bliskim Wschodem i rozszerzają swoją zwierzchność na wielkich połaciach ówczesnego świata; poznają i asymilują kulturę hellenistyczną w jej chrześcijańsko-bizantyjskiej formie oraz tradycje kościołów wschodnich – monofizyckich i chaldejskich; jakobitów, koptów i nestorian. Ze śpiewów chorałowych przejmują system modalny zwany *oktoechos*, będący w użyciu już w starożytności, zarówno greckiej jak i bliskowschodniej w tym i perskiej. Ów system obowiązywał również w zachodniej części Morza Śródziemnego, w chorałach przed-gregoriańskich Kościoła łacińskiego.

Już od VIII wieku muzułmanie panują nad olbrzymim wielokulturowym i wielowyznaniowym obszarem. Ich kultura rozkwita, i w czasach krucjat – pod panowaniem ludów tureckich – dochodzi do pełnej dojrzałości cywilizacyjnej, znajdującej wyraz w poezji i muzyce, kształtując się pod wpływem silnego ponadreligijnego mistyczno-filozoficznego ruchu – sufizmu. Jego największym przedstawicielem był działający w pierwszej połowie XIII wieku perski duchowny, muzyk i poeta – Moulana Dżalaloddin Rumi. Na skutek najazdów mongolskich, jako dziecko wyemigrował wraz z rodzicami z pogranicza persko-tadżyckiego (kraina Chorasanu) do anatolijskiego miasta Konia, które niewiele wcześniej zdobyli Saraceni, pokonując Bizantyjczyków. Jeszcze za życia Rumiego większość mieszkańców miasta stanowili chrześcijanie. A niedaleko na południe i na wschód od Konii znajdowały się granice dwóch państw krzyżowców.

Trudno dziś prześledzić, jakimi dokładnie drogami dotarła suficka poezja mistyczno-miłosna do Prowansji; czy przez bogomiłów i katarów, czy też przez pobliskie państwa saraceńskie do Hiszpanii. Jednak jej pokrewieństwo z poezją trubadurów, truverów i minnesingerów wydaje się jednoznaczne. Wielu spośród trubadurów było uczestnikami wypraw krzyżowych; między nimi tak barwna postać jak Ryszard Lwie Serce (po arabsku *qalb el-nimr* co jest symbolicznym szyfrem sufi) którego brata Johna, oskarżono o konszachty z władzami saraceńskiego Maroka.

Również pierwsza lauda stworzona przez św. Franciszka – *Il Canticum del Sole* (Pieśń do słońca), której melodia niestety nie zachowała się, zdradza zastanawiające pokrewieństwo z naukami sufickich mistrzów. Wiemy tylko, że św. Franciszek był uczestnikiem V wyprawy krzyżowej, że był przyjęty z honorami przez Sultana Malika el-Kamila w jego obozie nad brzegami Nilu, pod oblężoną twierdzą Damietty.

Ten sam sultan 10 lat później, na mocy traktatu z Jafy, przekazuje na okres 10 lat, bez przelewu kropli krwi, upragnioną Jerozolimę przywódcy szóstej wyprawy krzyżowej – cesarzowi Fryderykowi II. Ten europejski władca, wychowany w normańskiej Sycylii pozostającej w kręgu wpływów arabsko-bizantyjskich, po koronowaniu się na króla Jerozolimy organizuje wyrafinowany dwór pełen artystów, muzyków i mędrców. Również pod wrażeniem tych wydarzeń, minnesinger niemiecki Walther von der Vogelweide tworzy swój słynny utwór - *Palaestinalied*.

Program koncertu:

- *Agar mastam*, klasyczna kompozycja perska w modusie *Mahur* i śpiewany wiersz Dżalaloddina Rumiego

*Jeśli jestem pijany, to miłością do Ciebie. Chodź, tu przy mnie usiądź, bo skradłeś serce me.
Przywiązane do Ciebie jest to moje serce. Ukochany mój! Tak wymagający jesteś.*

- *Char Meżrab* klasyczna kompozycja perska w modusie *Mahur*
- *Kyrie* z tropem *Rex immense*, Codex Calixtinus, Santiago de Compostela (XII w.)
Codex Calixtinus, biorący swą nazwę od papieża Calixta – inicjatora sporządzenia księgi, zawiera m. in. całość nabożeństw ze śpiewami przeznaczonymi na celebracje uroczystości św. Jakuba w jednym z najważniejszych miejsc pielgrzymkowych średniowiecznej Europy, Santiago de Compostela

Królu bezmierny, ojcze zbożny, zmiłuj się. Któryś Jakuba oświecił. Przez jego modlitwy ocal nas.

- *Popule meus*, chorał gregoriański
Improperia Wielkiego Piątku, czyli „wyrzuty” czynione przez Boga niewiernemu ludowi, śpiewane w trakcie Adoracji Krzyża. Tekst pochodzenia syryjskiego nawiązuje do apokryfu zwanego księgą Ezdrasza. Od IV wieku znany był w obrządku gallikańskim, mozarabskim i starorzymskim. Polska pieśń „*Ludu, mój ludu cóżem ci uczynił, w czymem zasmucił albo w czym zawinił*” jest wiernym tłumaczeniem łacińskiego oryginału. Strofy są poprzedzielane suplikacjami tzw. trishagionem, przejętym z tradycji bizantyjskiej: „*Święty Boże, Święty Mocny, Święty a Nieśmiertelny, zmiłuj się nad nami*”.
- *Mastan*, klasyczna kompozycja perska w modusie *Mahur* i śpiewany wiersz Dżalaloddina Rumiego

*Dom pełen upojonych, wraz nowi przybывают. Szaleńcy przywiązani więzy rozdzierają.
Serca i dusze tych, co miłością upojeni, Zniemacka łamią kraty – jak ptaki ulecieli.*

- *Madonna Santa Maria*, lauda franciszkańska ze zbioru *Laudario di Cortona* (XIII w.)

*Pani Nasza, Mario Święta zmiłuj się nad nami grzesznikami i módl się za nas
Do słodkiego Jezusa abysmy nie zginęli. Ty, która nam ukazujesz drogę
I przyjmujesz tych, co się nawracają. Zmiłuj się Ojcze nad nami
i odpuść nam nasze grzechy i zeslij nam pokój. Jezu, rozraduj serce moje.
Czyńcie pokutę i proście Pana o łaskę zbawienia.*

- Improwizacja muzyki perskiej w modusie *Shur*
- *Fortz chausa es, Planb* czyli lament trubadura prowansalskiego – Gaucelm Faidit (około 1170-1205) na śmierć swojego towarzysza, króla Ryszarda Lwie Serce.

*Jest rzeczą okrutną, o której wam opowiem w mojej pieśni największego żalu, który cierpiałem.
Lamentuję płacząc nad tym, który był głową i ojcem wszelkich cnot. Wielki Ryszard, król Anglii,
którego zasługi były niezliczone, po którym płakali wielcy i mali tego świata, nie żyje. Boże, miej w
opiece tego, który zawsze pierwszy spieszył, aby Ci służyć.*

- *Pishdaramad*, improwizacja muzyki perskiej w modusie *Shushtari*
- *Oj puszczu ja konyczénka w sadu*, lirnicka pieśń z Ukrainy, pożegnanie z kozakiem wyruszającym na wojnę
- Improwizacja muzyki perskiej w modusie *Shur*

- *Jhesu Crist*, modlitwa ostatniego trubadura z Prowansji – Guiraud Riquier (około 1230-1300)
Jezu Kryste, Synu Boga, zrodzony z Dziewicy, któryś cierpiał Mękę, daj mi łaskę miłości i życie wedle twojej woli. Ukazałeś mi prawdziwą drogę Dobrej Nowiny hymn nią podążał i nawracał grzeszników.
- *Nu alrest lebe ich* (około 1228) *Palaestinalied* czyli pieśń o Ziemi Świętej – Walther von der Vogelweide
Dopiero teraz moje życie ma wartość, gdy wypełniły się moje modlitwy i zobaczyłem najwspanialszą ziemię, w której mieszkał Bóg, gdzie działały się cuda, Panna powiła Syna, Pana anielskich zastępów. Gdzie Pan był ochrzczony, zdradzony i poniósł za nas śmierć. Chrześcijaństwo, Żydzi i poganie uważają tę Ziemię za swoją, lecz Bóg wie, że jest ona nam przeznaczona.
- *Morde budam, zende shodam* (Martwy byłem, oto żyję) poemat Dżalaloddina Rumiego (XIII w.) i improwizacja
- *Ba man sanama*, improwizacja muzyki perskiej w modusie *Chahargah* i śpiewany wiersz Dżalaloddina Rumiego
Ze mną ukochany połącz swoje serce. Jeśli zaś zawiode wtedy mnie potępiaj. Zawładnęła mną miłość przemożna do Boga. Loków Tnych cudnych ognia w jeden zappleć łańcuch

Wykonawcy koncertu - *Schola Węgałty* w składzie: Adam Cudak, Maciej Góra, Johann Wolfgang Niklaus, Serhii Petrychenko, oraz gościnnie: Karolina Matuszkiewicz, Mohssen Hosseini i Dariush Rasouli.

Instrumenty: ney, tar, tombak, daf, lira korbowa, saz, citola, flety prosty, fidel, kemancze, ud.

SCHOLA WĘGAJTY powstała w styczniu 1994 roku i działa w ramach Stowarzyszenia Węgałty niedaleko Olsztyna. Zespół tworzą śpiewacy, aktorzy, muzycy, plastycy, teatrologi i muzykolodzy pochodzący z 6 krajów europejskich. Schola zajmuje się rekonstrukcją średniowiecznych dramatów liturgicznych, prezentacjami muzyczno-teatralnymi, badaniami nad tradycjami śpiewu liturgicznego i sakralnego, antropologią kultury oraz edukacją i animacją teatralną, muzyczną i plastyczną.

Od 25 lat opracowuje i wykonuje najstarsze europejskie zabytki literacko –muzyczne - dramatyczne (rękopisy polskie, francuskie, włoskie, niemieckie, greckie). Ma w swoim dorobku i repertuarze 7 łacińskich średniowiecznych dramatów liturgicznych stanowiących kanon tego gatunku, które były prezentowane w wielu krajach Europy oraz głównych ośrodkach kraju. Poprzez połączenie twórczych sił i doświadczeń aktorów, śpiewaków, instrumentalistów, teatrologów, antropologów, plastyków, językoznawców, liturgistów i przedstawicieli innych komplementarnych dziedzin, zespół wypracował unikalny i rozpoznawalny idiom wykonawczy i stylistyczny oparty na archaicznych i tradycyjnych technikach warsztatu muzyczno-teatralnego.

Wykonywane przez Scholę dramaty liturgiczne można zgrupować w kręgi tematyczne: bożonarodzeniowy – *Ordo Stellae*, wielkopostny – *Planctus Mariae* i *Ludus Passionis*, wielkanocny – *Ludus Paschalis*, starotestamentowy – *Ludus Danielis*, maryjny *Ordo Annuntiatione* i *Akatist*, mirakli - Cuda św. Mikołaja – *Miracula Sancti Nicolai* i *Gra o św. Franciszku* oraz z tradycji greckobizantyjskiej Kondakion Romana Melodosa *O Nawróconej* i *Oficjum o 3 Młodziankach w piecu ognistym*.